

Kohtaamispaikkana suo: Suotaide kulttuuriperintö- ja luontoarvojen yhdistäjänä

PAULIINA LATVALA-HARVILAHTI
Itä-Suomen yliopisto

Latvala-Harvilahti, Pauliina (2022) Kohtaamispaikkana suo: Suotaide kulttuuriperintö- ja luontoarvojen yhdistäjänä (Mire as an interface: Combining cultural heritage and environmental values through mire art). Terra 134(2) 83–97. <https://doi.org/10.30677/terra.112015>

In this study, mires are regarded as living heritage and experienced landscapes. Mires form a cultural context for interface, where the mindscape of human-mire relationships are represented and renewed by diverse types of art projects. As a part of the global concern on climate crisis among artists, intertwined environmental challenges are highlighted through mire art projects. Based on the 12 semi-structured interviews in Finland, artists' subjective perceptions, expressions and experiences on mires and art in mire landscapes are examined. Artists use culturally sustainable methods, e.g., they engage local tensions and mire users in their art projects. Mire art highlights the flora and fauna of mire and illustrates changes in mire. Mire art mediates the relation between future, society and environment by participating in public discussion on the protection and environmental values of mire. The biocultural heritage of mires consists of e.g., value of biodiversity, local knowledge, experienced landscapes and place related memories.

Key words: mire art, environmental values, biocultural heritage, experienced landscape, cultural sustainability

Pauliina Latvala-Harvilahti, Suotrendi-tutkimushanke, Humanistinen osasto, Filosofinen tiedekunta, Itä-Suomen yliopisto, Yliopistokatu 4, FI-80101 Joensuu, Finland. E-mail <pauliina.latvala-harvilahti@uef.fi>. <<https://orcid.org/0000-0003-4930-1915>>

Suoteeman yleistyminen taiteessa heijastaa soiden arvon nousua ja suosuhteessa tapahtumassa olevia muutoksia (Laurén ym. *tulossa*). Luonnon muuttuminen ”luonnottomaksi” puhuttaa taiteilijoita, joilla on näkyvä rooli ilmastonmuutoksen kollektiivisessä käsittelyssä. Suotaide luo suosta ihmisten, kasvien ja eläinten kohtaamispaikan merkityksiltään tiheässä maisemassa. Soiden laajaan kulttuuriseen kuvaan kuuluvat sekä materiaalisen suon piirteet että suomielikuvat. Ne ovat välittyneet kansanperinteestä, taiteesta, kirjallisuudesta, musiikista ja populaarikulttuurista (Laurén 2006: 45, 53, 57–58; Laurén

2008; ks. myös Laaksonen 2008). Monitieteisen maisemantutkimuksen aihepiirit ovat viime vuosikymmeninä laajentuneet maiseman monikerroksisuuden, kokemuksellisuuden ja emotionaalisuuden osalta. Käsitteet koettu ja eletty maisema viittaavat siihen, että jokainen maisema tarjoaa näkyvän osansa, mutta myös näkymättömän, yksilöllisesti aistittavan maiseman, joka synnyttää mielikuvia, ajatuksia ja suhtautumistapoja (Haanpää & Laaksonen 2018; Atha ym. 2020; Howard ym. 2020).

Tarkastelen tässä kulttuurisen ympäristötutkimuksen kehyksiin sijoittuvassa artikkelissa, kuinka

suotaide hyödyntää suomaisemaa ja tuottaa mielikuvia suosta. Tutkimuskysymykseni ovat: Millaisia kohtaamispaikkoja suotaide luo? Millaisia merkityksiä taiteilijat liittävät soihin, suomaisemiin ja niiden luonto- ja kulttuuriperintöarvoihin? Millä tavoin suotaide yhdistelee soiden kulttuuriperinnön piirteitä ja tukee kestävästä kehitystä? Hyödynnän analyysissä kulttuurisen kestävyuden, maiseman tutkimuksen ja tulevaisuusorientoituneen kulttuuriperinnön tutkimuksen näkökulmia (Dessein ym. 2015; Harvey 2015; Lafrenz Samuels 2018; Sandford 2019; Siivonen & Kouri 2020; Häyrynen 2021; Laurén & Latvala-Harvilahti 2021; Russell 2021; Siivonen ym. *tulossa*). Tarkastelemalla taiteilijoita soiden käyttäjinä ja taiteen muuttuvia käyttötapoja avaan näkymiä suosuhteisiin, -käsitteisiin ja -asenteisiin (Huijbens & Palsson 2015: 64–65; vrt. Gearey ym. 2020: 20–21).

Suot ovat luonnon paikkoja, jotka saavat kulttuurisia merkityksiä, kun ihmiset käyttävät niitä yhdessä. Ympäristökulttuuriimme kuuluu, että soita käytetään taiteen lisäksi virkistykseen, urheilun ja matkailun. Soiden uusia käyttötapoja ovat suotaitteen ohella yhteisölliset tapahtumat kuten suolento- ja potkupallokilpailut tai korkokenkäkukkamekko-hiihto (Laurén 2006; ks. myös Laurén 2022). Suot eivät ole perinteisesti kuuluneet arvokkaisiin kulttuuriympäristöihin, eikä soita ole huomioitu kansallisessa maisemakuvastossa (Laurén 2008: 276; Hankonen 2021: 261). Ihmisten kiinnostusta soihin on kuitenkin lisätty tarkoituksellisesti kontekstuaalisuomalla suot hyvinvoinnin tiloiksi (Nikkilä & Korhonen 2008; Gearey 2021). Toisaalta jo aiemmin, luonnontieteellisen tutkimuksen ja soidensuojelutoiminnan myötä yleistynyt luontokuvaus lisäsi soiden arvon ymmärtämistä (Kiuru 2022c: 80–81).

Luonnonkäyttö on kauttaaltaan kulttuurinen kysymys. Näin ajateltuna myös tapamme ojitaa, suojella ja ennallistaa soita ovat osa ajassaan muuttuvaa ympäristökulttuuria (Laurén 2021). Suomessa soiden suojeleminen sai alkunsa 1930-luvulla. Kaksi vuosikymmentä myöhemmin käynnistyi soidensuojelun jännitteinen prosessi, jonka osana 1980-luvun lopulla alkoi valtionmaiden suojelualueiden ojitettujen soiden ennallistaminen. Sillä on pyritty palauttamaan soiden ekohydrologiset ominaisuudet ja eliöyhteisö. Ennallistamisella on myös yhteiskunnallisia vaikutuksia, joihin lukeutuvat suon virkistysarvot ja kulttuuriset ekosysteemipalvelut terveysvaikutuksineen (Kaakinen ym. 2008: 34; Kaakinen & Salminen 2008: 112; Virtanen 2008; Heikkilä & Lindholm 2015: 186–187; Ojanen ym. 2020; Karaksela ym. 2021: 71; Rikkinen 2021). Ojitukselta ja turpeen energiakäytöstä vaikutuksineen käydään edelleen kriittistä julkista keskustelua (Lempinen 2019; Gearey ym. 2020:

162; Soimakallio ym. 2020). Turvekonflikteja voidaan tarkastella soidensuojelun eri politiikkakeinojen sekä paikallisen toteutuksen tukemisen tai vastustamisen perustelujen näkökulmista. Suopoliitiikan haasteena on näin soiden käytön ja suojelelun yhteensovittaminen (Albrecht 2018). Tutkimustieto ja tieteelliset argumentit eivät vielä riittävästi näy suopoliitikassa ja soita koskevassa lainsäädännössä (Ratamaäki ym. 2019).

Seuraavissa luvuissa paikannan teoreettista viitekehystäni erityisesti kulttuurisen kestävyuden näkökulmista, avaan soiden materiaalista ja immateriaalista kulttuuriperintöä, tarkennan suotaiteen käsitteen ja sen yhteyden kulttuuriperintöön. Tämän jälkeen esittelen tutkimusaineiston ja kuvaan tutkimusmenetelmän. Aineiston analyysi rakentuu teemoittain pinnan päälliseen ja alaiseen tarkasteluun. Lopuksi esitän johtopäätökset.

Kulttuurisen kestävyuden näkökulmia

Hahmotan kulttuurin laajana, arkisena ja jaettuna, mutta dynaamisena arvojen, käytänteiden ja tapojen kokonaisuutena, joka ohjaa toimintaa (Dessein ym. 2015: 20–21). Suosuhteeseen kuuluvat sekä kulttuurisesti jaetut käsitykset että omakohtaiset suomuistot ja soiden käyttötavat (Lauren ym. 2022). Tutkimukseni sijoittuu kulttuurisen ympäristötutkimuksen viitekehukseen, jossa on tarkasteltu koettua ja kerrottua suo- ja maisemasuhdetta (Tanskanen 2000; Laurén 2006), taiteen roolia kestävästä kehityksen kasvatuksessa sekä sitä, kuinka taide vaikuttaa hyvinvointiin ja ympäristökäyttämiseen (Curtis ym. 2014; Smitte ym. 2016; Suominen 2016: 15–16; Jónsdóttir 2017). Myös metsäkulttuurisen kestävyuden kehittämisessä metsien suoalueet on huomioitu kulttuurisesti merkittävänä (Paaskoski ym. 2022).

Tarkastelen suotaidetta ympäristötietoisena, kestävästä suosuuhdetta vahvistavana ilmiönä. Analyysissä huomioin maiseman fyysisenä ja henkisenä, yksilöllisesti ja yhteisöllisesti koettuna ja elettyinä sekä muuttuvana ja kiistanalaisena (Elo & Magga 2007; Birkeland 2015; Haanpää & Laakkonen 2018; Atha ym. 2019: xxi). Suot valjastetaan eri puolilla maailmaa kulttuuriseen käyttöön, jonka vuoksi niitä voidaan pitää yhteisöjen elävänä perintönä (Poulios 2014). Ilmiönä suotaiteessa heijastuvat ihmisen ja suoluonnon välinen vuorovaikutus sekä suon ymmärtäminen eläinten ja kasvien olennaiseksi elinpaikaksi myös tulevaisuudessa. Richard Sandfordin (2019) elettyjen tulevaisuuksien (*lived futures*) käsite viittaa tiheään nykyhetkeen, jossa menneisyys, nykyisyys ja tulevaisuus kietoutuvat toisiinsa ja on tunnistettavissa yhteisöjen tiettyihin paikkoihin liittyvässä kulttuuriperintösuhhteessa.

Ymmärrän suot tällaisina erityisinä, tulevaisuuden huomioivina taiteen paikkoina, joiden kokemiselle affektiivinen luonnon- ja kulttuuriperintö tarjoaa yhteisöllisen kontekstin.

Kulttuurin rooli kestävässä kehityksessä nähdään kolmella eri tavalla: Ensinnäkin kulttuuri on itsenäinen pilari muiden kestävyysluottuvuuksien eli ekologisen, sosiaalisen ja taloudellisen kestävyys-rinnalla (*culture in sustainable development*). Tämä näkökulma painottaa kulttuurin (ja sen osana taiteen) itseisarvoa ja säilyttämistä. Toiseksi kulttuuri (ja taide) toimii kestävyysprosesseissa yhdistävänä voimana eli se tukee ekologista, sosiaalista ja taloudellista kestävyttä (*culture for sustainable development*); esimerkiksi maiseman ja maisemasuojelun käsitteet ovat määrittelyineen kulttuurisia ja niiden avulla pyritään tukemaan kestävää maisemapolitiikkaa (Asetus ... 14/2006). Suotaide voi pyrkiä herättämään keskustelua erilaisten arvojen jännitteistä sekä taloudellisesti, ekologisesti ja sosiaalisesti kestävästä luonnonvarojen käytöstä. Kolmanneksi kulttuurilla (ja taiteella) on kokonaisvaltainen ja transformatiivinen rooli (*culture as sustainable development*). Silloin kulttuuri nähdään kokonaiskestävyysalustana, jossa ihmiset yhdessä aktiivisella ja tietoisella toiminnallaan muuntavat kulttuuria kestävämmäksi. Kulttuurin, taiteen ja kulttuuriperinnön avulla voidaan esittää vaihtoehtoja sekä havahduttaa ihmisiä luomaan uutta tulevaisuusperintöä (Dessein ym. 2015: 29–31; Siivonen ja Kouri 2020: 94–95; tulevaisuusperintö ks. Siivonen 2022; Siivonen ym. 2022).

Suokäsitykset ja -tunteet ovat muuttuvia, mistä kertoo esimerkiksi se, että kielteisestä suokavastosta kuten suovihasta on siirrytty myönteisempään suosuhteeseen (Knuuttila 1999: 68–70; Miller 2022: 133; Kiuru 2022a; ks. Laurén 2022; Kaukio 2022). Myös näkemys luonnon ja kulttuurin erillisyydestä on murtunut, sillä luontoa ja kulttuuria ei nähdä toistensa vastakohtina vaan ihminen ymmärretään osaksi luontoa ja luonnon monimuotoisuus tunnustetaan kulttuurisena arvona (Laurén 2006; Hankonen 2021: 247–248, 255; Paaskoski ym. 2022: 13). Posthumanistisen tutkimuksen näkökulma kyseenalaistaa ihmisen erikoisaseman ja toimijuuden ensisijaisina tai ainoina tarkastelutapoina purkaen näin ihmiskeskeistä ajattelua (Lummaa & Rojola 2014). Tämä näkyy myös kulttuuriperintöajattelun laajentumisena luontoon ja luonnon toimijuuden korostamisena.

Biokulttuurisen perinnön käsite (*biocultural heritage*) tukee luonnon ja kulttuurin toisiinsa liittymistä. Se tunnistaa biodiversiteetin, kulttuuriperinnön ja paikallisyhteisöjen kestävä kehityksen kytkeytyneisyyden (Russell 2021: 8–11, 17–18). Biokulttuurisen perinnön ymmärtäminen

osaksi elävän perinnön tutkimusta laajentaa yhteisölähtöistä näkökulmaa: paikallisten yhteisöjen arvot, tiedot ja taidot, paikkasuhde ja mahdollisuus halutessaan huolehtia ympäristöstä on tärkeä huomioida maankäytön prosesseissa. Biokulttuurista perintöä onkin ehdotettu 18. kestävä kehityksen tavoitteeksi luultamaan yhteisöiden sidosta luontoon ja sen biologisiin prosesseihin (Poole 2018), sillä elämäntapojen muutokset tapahtuvat ihmisten arjessa ja luontosuhteissa (Hanspach ym. 2020). Soita tarkastellessa huomionarvoista on myös niiden geokulttuurisen perinnön (*geoheritage*) arvo (Gray 2018; Semeniuk & Semeniuk 2019; käsitteiden historiasta ks. Wilkinson 2019). Luontohyötyjen lisäksi geodiversiteetin merkitys on tunnistettu taiteen inspiraationa, joka puolestaan tukee luontoarvoja (ks. Tukiainen & Hjort 2021: 56–57; Pukelyt ym. 2022).

Suotaide osana soiden elävää kulttuuriperintöä

Kulttuurisen kestävyysalustan ytimeen kuuluu elävä kulttuuriperintö, sen yhteisöllinen käyttö ja määrittely. Kulttuuriperinnön ajatukseen liittyy olennaisesti valittujen piirteiden arvostaminen ja säilyttäminen tuleville sukupolville. Taiteen ja kulttuuriperinnön välinen yhteys on erottamaton ja tämä näkyy myös suotaiteessa, sillä se yhdistää luontoarvot kulttuuriperintöarvoihin. Taiteilijat hyödyntävät soiden tunnepitoista ja affektiivista kulttuuriperintöä töissään, mutta myös uusintavat sitä enemmän tulevaisuus kuin menneisyys peilinään (Adam & Groves 2007; Birkeland 2015: 173). Soiden kestävä kulttuuriperinnön keskiössä ovat soiden käyttäjien osallisuus suon nykyarvojen määrittelyssä, soihin liittyvät kokemukset ja aika-akseli menneestä tulevaan (vrt. Vahtikari ym. 2020: 8).

Soiden ominaisuudet ja erityispiirteet, kuten suhteellinen märkyys ja kerroksittainen turve maajajina (Karaksela ym. 2021: 15), ovat synnyttäneet paljon myös tarinallista, maisemallista, yhteisöllistä ja kielellistä kulttuuriperintöä. Suopinnan alla olevia menneisyyden jälkiä arvostetaan ja ne halutaan kartoittaa kiireellisesti arkeologisen kulttuuriperintönä (Koivisto & Mannerman 2021). Pohjois-Euroopan soista on löydetty sinne tuhansia vuosia sitten hautautuneita poikkeuksellisen hyvin säilyneitä suoruumiita. Niitä tai ruumiiden osia on esillä museonäyttelyissä, ja suoruumiita on käytetty myös tieteen ja taiteen materiaalina. Tämä kulttuuriperintöprosessi, jossa muumioituneita ihmisiä on muutettu kulttuuriesineistöksi, on herättänyt monia eettisiä kysymyksiä. Suomessa Isonkyrön Leväuhdan alueelta on löydetty noin 90 ihmisen jään-

teistä koostuva rautakautinen vesikalmisto, josta kalloja on viety Kansallismuseoon (Sanders 2009; Koivisto 2017: 34; Muinaisjäännörekisteri).

Soiden kulttuurisen käytön monipuolistuminen näkyy suotaiteen runsautena (Latvala-Harvilahti 2021; Kaukio 2022b). 2000-luvun alkupuolella suoteemaisesta taiteesta alettiin puhua suotaiteena (ks. Laurén 2006). Suotaide heijastaa suhteita, jotka syntyvät taiteilijan kohdatessa suoympäristön (Andrews 1999: 204). Suotaide on kuitenkin laaja käsite, ja siihen voidaan laskea yleisölle suunnatun esityksen lisäksi esimerkiksi turve-, tekstiili- (Pirtola 2008) ja biotaide (Berger ym. 2020). Jo 1960–1970-lukujen ympäristötaiteessa nähtiin teoksia, jotka oli suunniteltu vuoropuheiluun ympäristön kanssa, mutta harvemmin suolle (Huhmarniemi 2018: 26; Huhmarniemi & Jokela 2018: 25, 108). Luonnontilaisuus on kuitenkin jo tuolloin näkynyt suomalaisessa suotaiteessa. Suolla järjestetyissä esityksissä alastomat kehot ovat korostaneet luonnollisuutta ja yhteyttä luontoon. Kuvataiteilija Ilkka-Juhani Takalo-Eskola toteutti valokuvaaja Alpo Jaakolan kanssa *Yritys ylittää suo* (1972) -alastonteoksen (Takalo-Eskola 2017: 106). Aina suo taiteen paikkana ei ole taiteilijoiden oma idea. Esimerkiksi Maaseudun Sivustysliitto esitti taiteilijoille työtarjouksen ja kutsui heitä suolle jo 1980-luvulla. Viime vuosina ojitetun suon ennallistamisen kauppapaikka Hiilipörssi on tukenut suotaidetta (Hiilipörssi 2022). Yhteistyö tuo näkyvyyttä soille ja luontoarvoille.

Viitataan suotaiteella tässä artikkelissa erityisesti yleisölle suunnattuihin taiteellisen toiminnan muotoihin, jotka kohdistuvat suohon ja esimerkiksi suon käytön historiaan, nykyisiin muutosprosesseihin tai suon tulevaisuuteen. Merkittäviä tekijöitä suotaiteessa ovat myös suoluonnon monipuolisuuden esittäminen, suon materiaalien käyttö suon mielenmaisemaa symboloimaan, esityksissä luonnonvalon ja säätilan vaihtelut, vuodenaajat, suoluonnon äänet, värit ja tuoksut. Suolla yleisön ja esiintyjän välinen raja katoaa eri tavalla verrattuna sisätiloissa toteutettuun esitykseen (ks. myös Kaukio 2022b). Myös saliyleisölle voidaan kuitenkin tuoda suon monin tavoin koettavaksi, josta artikkelissa myöhemmin.

Suotaidetta voi kutsua paikkasidonnaiseksi taiteeksi silloin, kun se kommunikoi esimerkiksi yhteisöllisten paikkamuistojen, suokertomusten ja -laulujen kanssa. Tämä edellyttää taiteilijalta taustatyötä paikan historiasta ja sen narratiivisista ulottuvuuksista (Huhmarniemi 2018: 25; Kiuru 2022a: 12). Esimerkiksi Irlannissa *Morphic Fields* -suotanssiproduktion taustalla oli koreografin hankkima tieto kotiseudun suonkäytön historiasta 1960- ja 1970-luvulla. Siirtyminen käsikäyttöisestä työstä

konetyöhön näkyy tanssiesityksen liikkeissä (ks. Thodores 2003; Wulff 2008: 56–57). Skotlannissa ekologisen kunnostamisen yhteydessä toteutetut taideteokset puolestaan sisälsivät filmimateriaalia turpeen nostosta 1930-luvulta (Foster 2018).

Viedessään taiteen suolle tai käsitellessään suoteemaa muilla tavoin, taiteilijat tunnustavat suot ja etuksi ja arvostetuksi kulttuuriperinnöksi, jolle he antavat äänen ja jota he haluavat luonnonpaikkoina suojella. Soiden suojelulla on näin yksityinen ja yhteisöllinen taso. Virallista suojelutasoa edustaa kansainvälinen soiden suojelusopimus (Convention on Wetlands of International Importance 1971). Se tunnistaa 1 500 merkittävää suoaluetta. Vaikka 158 valtiota on allekirjoittanut tuon sopimuksen, soiden määrä on vähentymään päin (Huijbens & Palsson 2015: 54; Giles 2020: 2, 6, 20). Unescon maailmanperinnön aielistalla Pohjois-Skotlannin Flow Country on läpäissyt prosessiin kuuluvan teknisen arvioinnin vuonna 2020. Tullessaan hyväksytyksi se olisi ensimmäinen suo maailmanperintökohteiden listalla (Aiming ... 2022; Flow Country 2022).

Edellä mainittu Flow Country on harvinaisten lajien koti ja lintujen ruokintapaikka. Tätä metsityksen muuttamaa suota ennallistetaan mutta uudeksi uhkaksi ovat tulleet tuulivoimalasuunnitelmat (Lindsay & Andersen 2016). Suon ennallistamisen immersiiivissä taideinstallaatiossa *Below the Blanket* (2019) taiteilijat äänittivät suoveden äänimaailmaa, ”suon hengitystä” (MacLeod 2019) vahvistaen mielikuvaa elävästä suosta. Sen arkisesta kulttuuriperintöarvosta kertovat myös gaelinkieliset ilmaisut. Virallisen *Blar nam Faoileag* muodon sijaan käytössä on epävirallinen *boglach mò*, suuri suo (McCullagh 2021).

Tutkimusaineisto ja -menetelmät

Suotrendi-tutkimushanke on vuosina 2020–2021 tehnyt avoimia teemahaastatteluja yhteensä 35 suotaiteilijan kanssa. Tutkimusaineistoni kattaa 12 ammattitaiteilijan haastattelut, joista yksi tehtiin sähköpostitse ja yksi oli kolmen hengen ryhmähaastattelu. Haastateltavat olivat 30–70-vuotiaita (yhdeksän naista, kolme miestä). Haastateltavat eivät ole tehneet ainoastaan suotaidetta eivätkä kutsu itseään suotaiteilijoiksi. Osalla suo oli ensimmäistä kertaa teemana, toiset olivat olleet tekemisessä suotaiteen kanssa kauemmin. Haastatteluaineistossa suotaiteen muotoja ovat kuvataide, videotaide, valokuvaus, lavastus ja puvustaminen, tanssi- ja performanssitaide, biotaide sekä musiikki. Olen rajannut pois aiemmassa julkaisussa analysoimani haastattelut (Latvala-Harvilahti 2021). Tutkimusaineiston rajaukseen vaikutti myös se, että halusin tarkastella sekä suolla että sisätiloissa tehtyä suo-

taidetta. Taiteilijoiden käyttämät suot sijaitsevat eri puolilla Suomea, mutta tavoitteenani ei ole tehdä maantieteellistä vertailua aineistosta. Haastattelujen edellytyksenä ei ollut taiteilijan teosten kantaaottavuus, vaikka haastatteluissa siitä kysyttiin. Pyyssin haastateltuja ensin kuvailemaan soita saadakseni selville, millaisia piirteitä he liittävät niihin. Pääpaino oli kuitenkin suotaiteen toteuttamisessa, sen suunnittelussa ja kokemuksessa. Laadin äänitteistä sisälökoosteet ja kuuntelin haastatteluja toistuvasti ydinmerkitysten tunnistamiseksi puheesta. Viittaan haastatteluihin koodilla H sekä juoksevalta numeroinnilla (H1, H2 ...) Haastattelut tallennetaan tutkimuskäyttöön Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran arkistoon.

Haastatteluaineiston analyysi eteni aineistolähtöisesti, mutta keskeisiä teoreettisia käsitteitä hyödyntäen. Tematisoin aineiston sen mukaan, miten taiteilijat puhuivat suosta erityisenä, koettuna paikkana ja maisemana, jota he käyttävät taiteellisiin projekteihinsa. Keskeiseksi teemaksi valitsin analyysissä suon kerroksellisuuden: pinnanalainen suo (turve ja vesi) ja suon pinta (eläimet ja kasvit). Kiinnostukseni analysoida kerroksellisuutta liittyy suomaaperän erityisyyteen ja luontoarvoihin. Pehmeä pinta ja jalkojen alle jäävät kerrostumat herättelevät käsityksiä suosta säilöväenä, ajattomana ja elävänä toimijana. Taide synnyttää kohtaamispaikan ihmisen ja ei-inhimillisen luonnon välille. Analysoin taiteilijoiden haastatteluista merkityksiä suon kerrostumista, kokemuksia turpeesta ja vedestä samoin kuin muusta ympäröivästä luonnosta elävänä ja kuolleine eläimineen. Lisäksi kysyn, kuinka suoluonto on taiteessa asemoitu yleisölle koettavaksi myös sisätiloissa ja millä tavoin suotaide välittää kestävän suosuhteen piirteitä.

Analyyssi

Pinnan alla

Suon kerroksellisuus ja suon maaperä, vesielementti ja turvekerrostumat ovat ensimmäinen tarkastelemani teema. Mikä ovat pinnan alaisessa materiaalisuudessa kiinnostaa taiteilijoita? Peruselementtinä vesi tuo oman erityispiirteensä suotaiteeseen. Ilman vesielementtiä ja tietoa turvekerrostumien säilömästä menneisyydestä suo ei olisi niin erityinen taiteen ja luonnon ympäristö kuin se nyt on. Taiteilijoiden haastatteluissa turpeen ja veden merkittävyys painotui monella tapaa. Etenkin kesällä suotaiteessa suon periksi antavaa olemusta hyödynnetään menemällä kehollisesti suohon turvallisissa rajoissa. Jäätynyt talvinen suo on puolestaan täysin erilainen kokemus.

Maisemia voidaan tarkastella subjektiivisina ja objektiivisina (Atha ym. 2019: xxi) sekä emotio-

naalisina ja esitettyinä (Häyrynen 2021). Haastatteluissa suota verrataan vuoriin ja mereen, kaikkiin näihin liittyy varovaisuus ja kunnioitus. Suo upottavana, vetisenä, hyytävän kylmänä tai jäisenä luonnonpaikkana on vaativa sitä intuitiivisesti aistivalle taiteilijalle. Kokonaisvaltainen ruumiillinen suhde suohon kuvaa asennetta improvisaatioon perustuvan suotaiteen tekemisestä. Esimerkiksi video- ja kuvataiteilija kertoi maanneensa suolla kurahoussuissa videoidessaan, jolloin vesi tuli vaatteiden läpi iholle. Luonto on käsin kosketeltava, kun suon materiaali tarttuu veden kanssa kommunikoivaan tanssitaiteilijaan (H2).

Suon kulttuuriset merkitykset ulottuvat myös suon maaperän kerroksellisuuteen. Turve symboloi haastatteluissa mielen maiseman kerroksellisuutta sekä suohon peittyneitä esineitä ja ihmisiä. Suoruumiit tunnetaan suokertomusten teemana ja sitä käytetäänkin suotaiteessa. Esimerkiksi Saine Ensemblen *Suoruumis*-laulu toi suurelle yleisölle soiden merkitystä esiin populaarikulttuurin kautta. Laulu tunnustaa suon pyhäksi paikaksi, jolta pyydetään alkuvuomaa. Se myös kerronnallistaa suoruumiin elämää: "...nukahtaa ja herää suosta, ruumis, joka elää suossa, kerää kevään eväät tuosta, henki, joka lepää suossa..." (Radiofiskars Orchestra 2019). Haastateltavat tunsivat kuolemateemaan liittyen myös *Kalevalasta* Marjatan pojan kohtaloa koskevan runon osan: "suolle vietäköhön, puulla päähän lyötäköhön". Tämänkaltainen kulttuuriperintö tunnistettiin alitajuisesti vaikuttavaksi, vaikkei kielteisiä mielikuvia haluta toisintaa. Unet toimivat taiteilijoille usein kimmokkeina siirtä työssään suoteeman pariin. Myös ymmärrys eri aikatasojen yhteensulautumisesta suolla tuo uuden näkökulman aikaan:

Suomaisemassa viehättää, että kun sä katsot sitä suota, *ajan tasot* ovat läsnä koko ajan. *Turvekerrostumat maan pinnan alla, ne on menneisyyttä*, mutta läsnä oleva aika tai tulevaisuus ei ole ilman sitä menneisyyttä. [- -] mä en ajattele enää, että menneisyys on takanapäin, vaan edessä [- -] meillä on kaikki ajat läsnä koko ajan (H3, korostus PL-H).

Taiteen ja aktivismin yhdistävä artivismi (*artivism*) näkyy suotaiteessa tapauskohtaisesti ja eri vahvuudella (Latvala-Harvilahti 2021; Golanska & Kronenberg 2020; Kaukio 2022b). Osa haastatelluista taiteilijoista kokee taiteilijoiden velvollisuudeksi käsitellä yhteiskunnallisia teemoja, osa puolestaan ei halua korostaa omia mielipiteitään. Suotaiteessa artivismi ilmenee yksittäisten taiteilijoiden työssä esimerkiksi osallistumisessa soiden suojelun kontekstiin liittyviin tapahtumiin. Kantaaottavan taiteen historiaan on näin tullut luontokadosta ja ilmastomuutoksesta koetun huolen myötä ajankohtainen kerrostuma,

jossa käsitellään ympäristön tilaa (Kiuru 2022a: 13). Tästä näkökulmasta on havaittavissa myös uusia muotoja, esimerkiksi ruotsalaisessa *Swamp Storytelling* -projektissa ihmisiä on kutsuttu suoraan ympäristöongelmien pariin (Swamp storytelling 2021). Ympäristökriisi on herättänyt artivismin ja koulu-yhteistyöhön myös Liettuassa, jossa *The Swamp School* -projektissa taiteilijat, tutkijat ja opiskelijat toimivat suon elävän ekosysteemin näkyvyyden edistämiseksi (Swamp Pavilion 2021).

Tutkimushaastatteluihini luonnon hyvinvointi on keskeinen teema, josta taiteilijat puhuvat. Osa haastateltavista ei halua viedä yleisöä muille kuin luonnontilaisille soille välttääkseen negatiivisen luontokokemuksen. Vastuun ottaminen luonnon hyvinvoinnista näkyy yhteistyönä taiteen ja tieteen välillä. Taiteilija voi käsitellä ympäristöhuolta välittämällä soihin liittyvää luonnontieteellistä tietoa ja vahvistamalla vuoropuhelua eri yhteisöjen välillä (Marks ym. 2017). Koreografi-tanssija kertoi suomensäätieteen professorin kanssa tehdystä pitkästä yhteistyöstä, johon on taide-esityksen lisäksi kuulunut esitelmä suোকologiasta ja ilmastonmuutoksesta. Yhteistyötä edelsi oma herääminen luontoasioihin:

Mä jollain tavalla koin 2010-luvun jälkeen semmosen, mä oon puhunut heräämisestä näihin asioihin ja ilmastonmuutokseen ja siihen, et mitä mä voin taiteilijana tehdä, ja pohtia näitä asioita ja tuoda asioita keskusteluun kokemuksellisuuden ja elämyksellisuuden kautta ja jakaa informaatiota ja tuoda keskustelua tieteen ja taiteen välisistä mahdollisuuksista (H5).

Yllä haastateltava on havahtunut oman toimijuutensa vaikuttavuuteen tiedonvälityksessä. Ympäristökansalaisuutta on perinteisesti tarkasteltu kuluttajan tai poliittisen toimijan näkökulmasta. Mikäli näkökulma vaihdetaan luonnossa olijan kokemuksiin, korostuvat affektiiviset kokemukset eli kehollinen oleminen ja tekeminen aineellisessa todellisuudessa sekä yksilön ympäristökompetenssi (Hankonen 2021: 258). Taiteen tutkimuksessa (Curtis ym. 2014) on mallinnettu, miten taiteella voidaan muokata ympäristökäyttäytymistä. Taiteen avulla voidaan välittää tietoa kiinnostavassa muodossa sekä lisätä myötätuntoa ympäristöä kohtaan. Taide koskettaa arvoja ja uskomuksia ja voi näin muuntaa ympäristökäyttäytymistä (Curtis ym. 2014; ks. myös Dessein ym. 2015). Haastateluissa suossa kiehtovaksi mainittiin kokemuksellisuus ja sen tuoma syvällisempi ymmärryksen taso. Tanssitaiteilija ja -koreografi kuvaili taideprojektin valmistelua huvittuneesti: ”Koreografia lähtee siitä, että kävellen saappaat jalassa suolla (naurahtaa). Miltä se kokemuksel-

lisesti tuntuu ja sitten toinen on miltä se paljaalle jalalle tuntuu se vesi ja märkä turve” (H5).

Kokemuksellisen tiedon hankinta maastossa voi olla onnistuneen taide-esityksen edellytys. Esitystä ympäröivä tila aisti-ympäristöineen vaikuttaa merkittäväällä tavalla taiteilijan valintoihin sekä yleisön kokemuksiin. Kuten edellä tuli esiin, suotaiteessa on ollut nähtävissä suoluonnon kauneuden esittäminen, vaikuttavuus, osallisuuden vahvistaminen ja suouhkien torjunta. Uhatuilla soilla pidetyt suotaidetapahtumat kuitenkin korostavat suon itseisarvoa, näyttävät maisemasuhteen muutosuhat ja luonnon herkkyyden sekä luovat kestävyyttä tukevaa tulevaisuustoimijuutta. Luonto-Liiton Hämeen piirin metsäryhmä järjesti turvetuotantosuoilla performanssitilaisuuden *Laulu menetetylle suolle* (2019) protestina: ”Se on siis Vapon omistuksessa ja turvesuoksi tuomittu. Se oli aika, sillä tavalla rankka kokemus. [– –] kurjet sattu olemaan siellä, ne oli osa sitä maisemaa.” (H5).

Luonnontilaisilla soilla suon maisema, ääni tai kurjen tapa olla maisemassa ovat vaikuttaneet koreografiaan. Ympäristön huomioiminen näkyy jo taide-esityksen suunnitteluvaiheessa, sillä näyttämönä toimivan maiseman tulee palvella koreografiaa esimerkiksi tanssijoiden nostoissa. Maisemaan tulee tutustua ja sen rajat valita.

On mahdollisuus olla läsnä ja kuunnella impulsseja ja seurata sitä tapahtumaa, mä ajattelen, että tulee osaksi sitä maisemaa. Se mulla on ollut jollain lailla ajatus myös, ettei me häiritä ketään eikä mitään, ja me ollaan osa kokonaisuutta (H4).

Haastateltava haluaa viedä yleisön suolle tapahtuman todistajiksi ja jakaa kokemuksen. Hän kertoo, että esityksen kokemuksen tulisi mennä syvälle tasolle yhteisöllisesti ja samalla jokaiselle henkilökohtaisesti. Kohtaamispaikkana suon merkitykset avautuvat näin yksilöllisesti, mutta tulkinnoissa voidaan tunnistaa yhteisiä arvoja (vrt. Huhmar-niemi & Jokela 2018: 32). Haastatteluaineistossa painottuu suon itseisarvo. Tämän vuoksi myös taidetta pitäisi tehdä suoluonnon ehdoilla. Yhteisöllisyys näkyy sekä taiteilijan ja yleisön että ihmisen ja suoluonnon välisenä kertaluontoisena elämyksenä. Haastateluissa kuvailtiin esimerkiksi luvan kysymistä suolta: ”Onks se nyt ok, ett’ mä tuun ja tallon sua?” (H2).

Suotaide tukee mielikuvia suosta alitajunnan ja kollektiivisen muistojen peilinä. Suolla pääosaa näyttelee tuhansien vuosien historia, sekä tarinaperinne, johon kuuluu suon säilömät aviotomat lapset. Suon kulttuuriset merkitykset näkyivät haastattelussa ajallisten merkityskerrostumien olemassaolona. Kuten tässä haastattelussa, suo ja metsä nähdään erilaisina kohtaamispaikkoina. Suo

koetaan lohduttavaksi ja surun sallivaksi paikaksi, koska se mielletään elämän ja kuoleman rajatilaksi:

Kaikki asettuu sinne jollakin tavalla muistoihin ja kun sinne menee, niin siitä suosta saa ehkä enemmän irti kuin metsästä, koska siellä on se alitajunta mukana siinä, historia on ikään kuin tässä ja kuinka monen tuhannen vuoden historia on tässä suossa. Meidät on kaikki sinne kirjattu jollakin tavalla, meidän ihmisten teot... [- -] Suo on vielä enemmän semmoinen paikka, joka sallii ahdistuksen ulostulon, sallii surun ja antaa lohtua. Ja vaikka me ollaan luettu karkeitakin tarinoita siitä, kunka [- -] piikatyöt ovat viattomia isäntiensä lapsia sinne suohon upottaneet, niin silti suo ei ole semmoinen paikka, josta niitä ruumiita löytyisi niin hirveästi todella ruumiina. Se on minusta semmoinen elämän ja kuoleman välinen välitila jollain lailla, että siinä on hirvittävän suuria merkityksiä, siitä löytyy aina niitä lisää, mitä enemmän tutustuu ja nokkansa työntää suohon, niin sitä enemmän tulee tavaraa ulos. (H2).

Edellä haastateltu taiteilija kokee tunnesiteen suohon muodostuvan kehollisesta kosketuksesta suohon. Hän kertoo, että iholle tullut suon kasvillisuus ja suon tuoksut vaikuttavat tunteisiin ja rentouttavat (H2). Tanssija-performanssitaiteilija kertoi työnsä välittävän yleisölle viestin ihmisen pienuudesta luonnossa. Työssään hän on ollut syvällä suon sisällä. Hän kertoo tästä mieleen jääneestä suotaidesityksestä korostaen suosta nousuaan yllätyksellisenä elementtinä:

Mä olin semmoisessa suolammassa, odotin suon sisässä. Kun yleisö tuli rinteeseen, mä olin varmaan puoli tuntia siinä. [- -] makasin ihan suon sisässä, yritin rakentaa pienen suojapussin, mut se vuoti vetä sisään, se oli kylmää [- -] pää oli vaan suosta ylhäällä ja se oli semmoisen mättään takana, ettei yleisö nähnyt mua, vaikka yleisö istui rinteessä, mut siinä oli vielä semmonen kelo edessä. Sitten alkoi sieltä työntyä käsi ja jalka (H6).

Kehollinen kokemus maaperän upottavuudesta on motivoinut myös taiteellisiin kokeiluihin lähisuola ilman ennakkosuunnittelua. Kuvataiteilija on ottanut kuvasarjan itsestään syvällä suossa. Monissa näyttelyissä esillä olleessa kuvassa hän on kokonaan suon sisällä; pinnan yläpuolella näkyy vain kameran lankalaukaisinta pitelevä käsi. Luonto on haastateltavalle taiteen materiaalia, eikä hän liitä teokseensa kanta-aottavuutta. Tulkintaa hän pitää katsojien asiana. Kuitenkin hän on soiden suojelun kannalla, eikä näe pienimuotoisen taiteen vahingoittavan suota (H7).

Suotaiteessa teokset ovat vuoropuhelussa suoympäristönsä kanssa, mutta myös sisätiloissa esillä oleva suotaide-esitys tai -teos rakentuu vuoropuhelulle soiden mielenmaisemien kanssa ja voi tuottaa

yleisölle luontokokemuksen. Esitys- ja tanssitaiteilijan ja video- ja kuvataiteilijan yhteinen tanssitaideinstallaatio, Kemijärvellä suolla videoitu *Seusuo* (2020), esitettiin Iin taidebiennaalissa 1800-luvun aitassa, jonka lattia peitettiin Vapolta saadulla jyrsin- ja palaturpeella. Taiteilijat menivät suolle etukäteen etsimään kuvauspaikkoja. Tätä vaihetta määrittä ei-ihmislähtöinen näkökulma. Samastumalla suohon he käänsivät asetelman niin, että suo katsoo ihmisiä pikemminkin kuin ihmiset suota. Tanssitaiteilija tunsii maan paljaiden jalkojensa alla, jolloin ”antautuu koko kehon kautta paikalle”. Hän liikkuu suovedessä ja -maalla. Suon maaperä herätti vaistonvaraiset aistit ja toisaalta sisäisen rauhan ja ihmisen luonnon hyödyntämisen tuntemukset: ”Siihen liittyy paljon mielikuvia, tarinoita, mytologioita, mitkä ruokkii omaa kokemusta” (H4).

Suotaide välittää mielikuvia siitä, millainen suo sopii taiteen ympäristöksi, milloin taide sopii ympäristöön ja mitä ympäristöstä halutaan sijoittaa osaksi taidetta. Sisätiloissa esitetyn *Seusuo*-teoksen videossa nähdään tanssijan ja turpeen välinen kommunikaatio. Videotaiteilijan mukaan teos rinnastaa turpeen hyötykäytön ja esteettisen elämyksen: ”Jollekin se voi näyttäytyä aika rajunakin kontrastina, että siinä on se turve maassa ja turpeesta tehty installointi. Ja se meidän video todella tuo suon kauneutta esiin” (H2). Viileä ja pehmeä turve sisätilojen taideteoksessa mahdollisti mielikuvan suolla kävelemisestä. Katsojat saivat kävellä turpeen päällä avojaloin, mistä tuli hyvää palautetta. Teoksen lähtökohtana oli luonnon monimuotoisuuden arvostaminen, vastuullisuus ja luonnon äänen kuuleminen sekä ajatus siitä, että (soiden) muutosta voi lähestyä rakentavasti keskustellen. Tanssitaiteilijan mukaan tunteisiin ja asenteisiin pehmeästi vaikuttaminen on tehokas vaikuttamiskeino (H4). Hän korostaa, että installaatioissa näkyvä posthumanistinen ote kuvastaa nykytrendiä asettaa ihminen ja luonto päinvastaiseen suhteeseen kuin tähän asti.

Pinnalla

Seuraavaksi tuon esille suon eläinten ja kasvien elinympäristönä, jossa ihminen on vain käymässä. Ainutlaatuisiksi ympäristöksi suon näkyvät, maanpäälliset osat teki esimerkiksi puiden kituliaisuus. Pinnalla näkyvään suohon liitetään kysymys siitä, kuinka se heijastaa ihmisten soiden käytöstä seuraavaa suon hyvin- tai pahoinvointia. Suotaiteen kohdalla pätevät taiteen yleiset periaatteet: taide tarjoaa kokemuksia, kutsuu yleisöjään havainnoimaan maailmaa (Hietala ym. 2020: 206). Suotaidetapahtumissa on usein rituaalisia piirteitä

ja symbolisia ulottuvuuksia: paikka rajataan, yleisö kokee esityksen luonnossa tiiviisti yhdessä, suo edustaa myös ihmismieltä. Ympäristötaiteena suotaide toimii kanavana ympäristötunteiden käsitteilyssä (Pihkala 2021: 9). Suoluonnon tuhoaminen tuotti taiteilijoille surua ja vihaa. Ikivanhan suon repiminen ja ojittaminen koettiin murheelliseksi, eikä ennallistamista nähty aina yksinkertaiseksi (H1). Ajankohtaista tutkimustietoa ihmisten erilaisista keinoista havahtua kestävyyskysymyksiin sekä sitoutua ilmastotoimiin ja kestävään elämäntapaan haetaan ilmastokriisin ratkaisuksi (Whitmarsh 2021). Suotaide tarjoaa luontokokemuksia, joiden seurauksena havahtuminen ja toimintaan sitoutuminen voi tapahtua. Luonnon monimuotoisuuden on todettu lisäävän ympäristön merkityksellisyyden kokemuksia (Hankonen 2021: 255). Taiteilijoiden omat lähisuot ja niihin liittyvät tunteet ja muistot näkyvät vielä vuosikymmenien päästä monien teosten synnyssä.

Haastattelemani sarjakuvapiirtäjän ja kuvataiteilijan lapsuuden elinympäristöön ovat kuuluneet turvesuot. Hän muistaa lämpövoimalaitoksen turpeen polttamisen jäljet, mustat hanget. Nämä lapsuudenmuistot siirtyivät taiteelliseen työhön, jonka lopputuloksena syntyi *Hiilinielu* (2019). Mäntän kuvataideviikoilla seinään piirtämänsä hiiliteoksen ja sarjakuvat hän koki synkiksi, vaikka tarkoituksena oli kannustaa positiiviseen aktivismiin. Teoksen suunnitteluvaiheessa näkökulmaksi suunniteltu soiden ennallistaminen muuttui, kun hän sai asiantuntijatietoa lyhyen aikavälin vaikutuksista. Hän kertoo suon kuuluvan muillekin kuin ihmisille ja kokevansa ihmiset edellä -toimintamallin vahin-

golliseksi. Haastateltava puhuu suon kunnioituksesta: Suon ei tarvitse kunnioittaa ketään, mutta ihmisen tulee kunnioittaa suota. Suon hiljaisuuden takaamiseksi esimerkiksi rock-konsertit tulee pitää pois suolta. Lainsäädäntö ei hänen mielestään ole vielä ajan tasalla, sillä se ei tue riittävästi suon ja ei-inhimillisen luonnon näkökulmia kunnioitettavia ratkaisuja. Kuitenkin hän pitää ”valmiiksi kärsinyttä suota” sallittuna taiteen paikkana, mikäli taiteilija välttää lintujen pesimisaikaa. Taiteen tehtäväksi hän näkee sen peilaamisen, mitä tapahtuu ja mitä voisi tapahtua. Hän mainitsee Takalo-Eskolan suotaiteen sekä suovalokuvien auttaneen näkemään suon eri tavoin (H8).

Edellisen haastateltavan tavoin muuallakin tutkimusaineistossa painottui taiteilijoiden näkemys suosta eläinten tai suon itsensä paikkana. Toisaalta suon katsottiin kuuluvan jokamiehenoikeuksien myötä myös luonnossa liikkuville ihmisille. Taiteilijoiden suosuhde ja työskentelytavat ilmenivät haastattelussa heidän kuvaillessaan suon kohtaamista: ”Saatte pitää omananne tämän suon, tuomme vain jotain näkyväksi ihmisille, kiehtovuutta...” (H2). Suolle itseisarvoisena alueena annettiin taiteessa arvoa ja suon näkökulmaan eläydyttiin (kuva 1).

Suot toimivat luonto- ja kestävyyskasvatuksen ympäristönä, ja huoli niiden tulevaisuudesta on osa kansalaisten ilmastohuolta (Ketola ym. 2021: 7). Taiteilijoiden tavoitteisiin suolla kuului paikan dokumentointi, sillä taustalla oli huoli soiden menettämisestä (ks. Lassila 2019: 70–71). Sodankylän Viiankiaavalla etnografista kenttätöitä tehnyt kuvataiteilija halusi ihmisen näkökulman sijaan mennä konkreettisesti sisään monilajiseen maise-

Kuva 1. Ilmastokriisin aikana taide vahvistaa ymmärrystä soista kasvien ja eläinten paikkana, jossa ihminen voi vieraila. Kuva: Noora Vikman (2021).

Figure 1. In the time of climate crisis, art reinforces the understanding that mires belong to the plants, berries and animals, but humans may still visit. Photo: Noora Vikman (2021).

maan ja jättää ihmisen äänen pois filmistä. Taustalla oli alitajuinen ajatus tallennuksen tarpeesta, huoli siitä, ettei kuvattavaa paikkaa joskus enää ole. Hän korostaa Viiankiaavan olevan monimuotoisen elämän keidas, joka toimii porojen elinpaikkana. Poronhoito ei ole pelkästään elinkeino vaan elämäntapa, mistä syystä soiden ja porojen hyvinvointi liittyvät erottamattomasti toisiinsa. Noin vuonna 2030 käynnistyväksi suunniteltua kaivosprojektia vastustetaan kaivosmyönteisessä Sodankylän kunnassa, sillä maiseman mahdollinen muutos merkitsee vaikeuksia ravintorikkaalla suoalueella laiduntavalle noin 500 poron tokalle:

Ne laiduntaa kesäisin Viiankiaavan suolla, syksyisin ja talvisin suon laidoilla ja reunoilla, Natura-alueen ulkopuolella. [– –] Tää kaivos merkitsisi elinkeinon loppua, koska ei ole muuta paikkaa jonne porot voisi viedä. Ne on tottuneet vuosikaudet laiduntamaan villinä, vuoden ympäri luonnossa. Se on surullinen tarina Viiankiaavan poromiesten ja porojen kannalta (H3).

Edellä mainittu kuvataiteilija videoi suota intuitiivisesti ja koki sen henkilökohtaisella tasolla: ”Haluttiin eläytyä suon elämään ja suon ympäristöön. [– –] Meillä oli makrolinssikamera pussissa, joka saatettiin upottaa suon sisään, saatiin suon sisäisiä vedenalaisia maisemia ja eri tason kuvaa paikasta.” (H3).

Haastateltavan mukaan lyhytfilmin tavoitteena oli päästää katsojat kuvien kautta sisälle vieraseen paikkaan, suolle, jossa tapahtuu yhtä aikaa erilaisia asioita: poromiehet merkkäävät porojaan ja malminetsijät kulkevat suolla keskellä hyönteisten äänimaailmaa. Yli 20 prosenttia Lapin soista on ohjettu ja porojen ravintokasvien määrä on voimakkaasti vähentynyt (Nieminen 2008: 132). Suojelupinta-alaltaan 65,95 neliökilometrin Viiankiaapa kuuluu luontodirektiivin mukaiseen Natura 2000-verkostoon. Anglo American:in suomalaisen tytäryhtiö AA Sakatti Mining Oy:n toimesta kaivoshanke saattaa alkaa siellä pian, mikäli kaivoslupa monimetalliesiintymän hyödyntämiseksi myönnetään. Olipa kaivos avolouhos tai maanalainen, se hallitsee maisemaa laajalti ja uhkaa luontoarvoja (Kiuru 2022a, 2022b: 9, 63–64).

Biokulttuurisen diversiteetin säilyttämisen liikevoimana on yhteisöjen yhteiskunnallinen toiminta (Maffi 2007: 9). Kuten sodankyläläinen Viiankiaapa monivuotisessa *Suojeltu aapa* -hankkeessaan esiin tuonut kuvataiteilija Kaija Kiuru kiteyttää, ympäristön tuhoamista vastustetaan kiihtyvällä vauhdilla ja kansalaisliikkeitä syntyy niin Suomessa kuin muuallakin Euroopassa. Sodankylässä suon puolustajat perustivat Sakatin kaivosta vastustavan Viiankiaapa-liikkeen suon suojelemiseksi vuonna 2016 ja toteuttivat Viiankiaavan kulttuuri- ja luonto-

tapahtumavuoden (Kiuru 2022a: 17). Soiden erilaiset suojeeluohjelmat asettuvat kiistanalaiseen suhteeseen taloushyötyjen kanssa silloin kun soiden alta tai sen läheisyydestä halutaan kaivaa mineraaleja.

Edellisessä luvussa käsitellyn *Seusuo*-teoksen videotaiteilija katsoi suota valon näkökulmasta. Suosilmäkkeet välkkyivät ja valon lämpö heijastui kasvuston keltaisista väreistä. Suokasvusto, hyönteiset ja suolta löytynyt eläimen selkärangan pala osallistuivat tanssiin. Videon leikkausprosessin teknisten ratkaisujen avulla luunpalanen hypäsi selän päälle. Sillä sekä musiikilla ja äänillä luotiin mielikuvaa elämän kiertokulusta. Tanssivideon alussa hengitysäänet symboloivat suon hengittämistä ja katsojat näkivät tanssijan selällä eläimen luun. Videon keskiosan vesielementissä kuroteltiin taivasta kohti ja palauduttiin maahan. Loppuosa kuvattiin yön auringonvalossa. Kerronnallisesti siirryttiin vedenalaiseen äänimaisemaan ja noudettiin maasta (H2). *Seusuo*-teoksen tanssin videokuvauksissa olennaista oli löytää suon kanssa molemminpuolinen yhteisymmärrys: ”Siellä on läsnä ennen kaikkea luonto ja ympäristö ihan maasta taivaaseen. [– –] Perhonen tuli pikkurillin päälle ja mukaan siihen tanssiin. [– –] Dialogi paikan kanssa on tosi tärkeää” (H2). Suo sanallistettiin aistivaksi paikaksi. Suo on kokenut eri eläinlajien kulkemiset pinnallaan sekä toiminut veden reittinä. Suopursut, tupasvillat ja heinät ”pitävät omaa hiljaista lauluaan” (H4). Yhteistoimijuuden ajatus on tavallista luonnon käyttöä koskeviin kestävyyskysymyksiin kiinnittyvässä suotaiteessa. Toimijuus ei merkitse ainoastaan taiteilijoiden ja vapaaehtoisten yhteistoimintaa, vaan taiteilijan ja eläinten välistä toimijuutta sekä laajemmin suota toimijana.

Kuten edellä videoesitykset, myös *Laulu suomaan kurjista* -näyttämöteos (2021) esitettiin sisätiloissa. Näyttämöteoksen valmisteluvaiheessa taiteilijat olivat viettäneet aikaa suolla luontovalokuvaajan kanssa. Soiden joutomaaksi ajattelusta nähdään olleen kurjille hyötyä, koska ne ovat saaneet olla rauhassa ihmisiltä (H9). Suunnittelu eteni luonnossa kokemusten ja keskustelujen myötä: ”Me puhuttiin suolle laskeutumisesta. Se lava on suo ja yleisö on siinä suon reunalla, että tulis semmonen tunnelma, että ollaan tässä rauhassa” (H10). Taiteilijat pyrkivät edistämään hyvinvointia tarjoamalla yleisölle moniaistisen suokokemuksen sisätiloissa. Suopursut lavalla toimivat tuoksuportina suolle, lavastus ja puustus noudattivat suon värimaailmaa sekä kasvien kuvioita (kuva 2). Kurki- ja korppiasut, suosilmässä suopursuilla värjätyt lavastekankaat sekä seinäkankaalle heijastetut suoaiheiset kuviot loivat mielikuvia ja synnyttivät omanlaisen suokokemuksen. Soiden tuhansien vuosien historia välittyi tuoksuina (H11).

Kuva 2. *Laulu Suomaan kurjista* -esityksen yleisö sai Oulussa kokea suon tuoksut ja värit sisätiloissa. Kuva: Pauliina Latvala-Harvilahti (2021).

*Figure 2. The audience of the *Laulu Suomaan kurjista* indoor performance in Oulu had the opportunity to experience the scents and colors of the mire. Photo: Pauliina Latvala-Harvilahti (2021).*

Vuoden 2019 uhanalaisuusarvioinnin mukaan soiden lajistoista etenkin perhosten määrä on vähentynyt. Niitä uhkaavat ojitus ja turpeenotto (Hyvärinen ym. 2019). Myös tutkimusaineistossani yhtenä suon uhkana nähdään eläinten väheneminen tai katoaminen soiden ojituksen, kuivauksen ja puiden istutuksen seurauksena.

Käsitykset luonnontilaisen ympäristön kauneudesta ja ennallistamisprosessissa olevan maiseman rujoudesta ovat jyrkkiä (Laurén 2021). Taiteilijat voivat tietoisesti rikkoa konventionaalisia ajattelutapoja valitsemalla paikan, joka ei vastaa ennakkoletuksia kauniista suosta. Suotaide rikkoo myös ajatusta konserttien ja muiden taidekokemusten maksullisuudesta, jolloin se lisää taiteen kuluttajien taloudellista tasa-arvoisuutta. Suo on julkisessa keskustelussa ristiriitainen paikka, johon kohdistuu suuria odotuksia. Aiheen ajankohtaisuuden vuoksi taiteilijoille, joita kiinnostaa taiteen ja tieteen välinen yhteistyö sekä ympäristöarvoihin vaikuttaminen, voi suotaiteen kautta avautua monia uusia mahdollisuuksia työskennellä. Suolla liikkuminen liittyy yhä useammin myös paikallismatkailun trendiin, jonka vuoksi myös paikallistapahtumat voivat lisätä suotaiteilijoita kohtaan tunnettua kiinnostusta.

Suotaide välittää ympäristötietoa, jolloin toiminta tukee myös luontoa kohtaan tunnettua empatiaa. Suoluonto mielletään haastatteluissa luonnonympäristöksi, jota ihmisten tulee puolustaa – usein ihmiseltä itseltään. Taiteilijat kerronnallistavat suot luonnonkirjoa tukeviksi tulevaisuuden paikoiksi.

Näin luotu suon tarina toimii välineenä laajemmalle luontosuhdetta ja historiallisen nopeasti etenevää ilmastokriisiä koskevalle keskustelulle. Suotaiteessa heijastuu aiemmin mainitsemani Sandfordin (2019) elettyjen tulevaisuuksien ajatus, joka painottaa kulttuuriperintöä historian sijaan. Leimavaa siinä ei ole yksi näkemys paikan tulevaisuudesta, vaan kehittyvät näkymät, joiden artikuloimiseen ja rakentamiseen taiteilijat ja yleisö osallistuvat (Latvala-Harvilahti 2021). Haastattelemani valokuvaajan haastattelussa taiteilijan toimijuus on taivitteellista:

Viimeiset kaksi vuotta mitään muuta en oo tehnyt-kään, kun ollut suolla ja se on vaan syventynyt se tunne siitä, että suo on näkymätön alue, joka me halutaan tehdä näkyväksi [– –] nyt jos me menetetään nämä ja annetaan näiden mennä, niin mitä sitten tapahtuu? (H12).

Luonnonalueina suot näyttäytyvät hänelle myös mahdollisesti menetettävänä kulttuuriperintönä, jonka puolesta hän on motivoitunut taistelemaan. Haastateltava kertoo myös oman suosuhteensa muuttuneen vahvemmaksi suotaidehankkeen aikana. Hän oppi näkemään maailman monipuolisuuden tutustuttuaan suon kasveihin. Suon esittäminen taiteessa ei tähtää vain säilyttävään diskurssiin, vaan paikan avoimeen tulkintaan ja suosuhteen arvioimiseen. Suolle annetut merkitykset muuttuvat ajan myötä, jolloin voi muuttua myös ihmisten suhde suohon (vrt. Birkeland 2015: 173).

Johtopäätökset ja pohdinta

Olen yllä tarkastellut soiden käyttöä taiteessa asiantuntijatasoisen suojelun näkökulman sijaan arvo- lähtöisestä näkökulmasta (Poulios 2014: 20–21). Suoympäristöön viety tai suota sisätiloissa esittävä suotaide on osa monimuotoista, suon toimijuutta vahvistavaa, elävää kulttuuriperintöä ja osa 2000-luvun suotrendiä (Laurén 2006; Laurén & Latvala-Harvilahti 2021). Teoreettisena lähtökohtanani oli ympäristökulttuurinen suotutkimus, jossa yhdistin maiseman tutkimuksen ja kulttuuriperinnön tutkimuksen avainkäsitteistä koetun ja eletyn maiseman ja elävän perinnön (Haanpää & Laakkonen 2018; Atha ym. 2020; Gearey 2021; Häyrynen 2021). Suomalaisaiteilijoiden haastattelujen temaattinen analyysi osoittaa, että tämän päivän suotaide kantaa menneisyydestä periytyvää mielikuvaa suon alkuvoimaisuudesta ja myyttisyydestä, mutta huomioi myös nykypäivän suon käyttötavat ja ennen kaikkea soiden arvon ekosysteemille sekä ihmisten hyvinvoinnille. Suotaide avaa soiden merkitystä ilmastokriisissä yhdistämällä luontoarvot kulttuuriperintöarvoihin ja tuomalla suon jännitteisen kulttuuriperinnön tarkasteltavaksi (Harvey 2015: 579). Tutkimusaineiston tarkastelussani hyödynsin biokulttuurisen perinnön mallia, jossa biodiversiteetin merkityksen lisäksi huomioin taiteeseen sisältyvän paikallisyhteisöjen suo- ja suomalaisemasuhteen sekä muut aineettoman kulttuuriperinnön merkitykset (Russell 2021).

Suotaide kuuluu soita koskevan uudenlaisen tiedontuottamisen ja yhteiskunnallisen vaikuttamisen tapoihin. Suotaide edustaa ihmistä laajempaa näkökulmaa suoluontoon ja sen tulevaisuuteen korostaessaan suon omaa toimijuutta sekä suosuhteen uudenlaista merkityksellistämistä (Gearey ym. 2020; Gearey 2021). Suo nähdään elävänä, rauhallisena ja ajattomana osapuolena, jota ei sovi mennä tallomaan ilman siltä saatua lupaa. Suotaide tarjoaa vahvoja luontokokemuksia yleisölle ja herättää keskustelua soiden itseisarvosta, niiden historiasta ja käytöstä, mutta myös biokulttuurisena perintönä toimivien soiden yhteisöllisten käytötapojen kestävästä muutoksista ja omistajuuden kysymyksistä (Vahtikari ym. 2020; Latvala-Harvilahti 2021; Siivonen ym. *tulossa*). Suotaide käsittelee ajankohtaisia ympäristöteemoja maankäytön jännitteistä soiden globaaliin merkitykseen. Osallistava suotaide välittää paikallisten soiden käyttäjien tuntemuksia esimerkiksi kaivosteollisuudesta ja sen luomasta suon tilan ja -maiseman muutoksen uhasta (Kiuru 2022b). Tämänkaltaiset suotaideprojektit toteuttavat alhaalta ylöspäin rakentuvan monimuotoisen elävän perinnön ja koetun maiseman merkityksellistämistä, johon kuuluu

myös ympäristötunteiden käsittely (vrt. Lafrenz Samuels 2018: 5; Pihlala 2021).

Maisemaa ei katsota enää vain arvomaisemien suojelun näkökulmasta, vaan osana ihmisten arkea ja lajienvälistä kohtaamista. Tämä näkökulman muutos antaa tilaa ihmisten omille maisemakokemuksille ja maiseman arvon määrittelyille, jolloin maisema syntyy ihmisen ja ympäristön tilannesidonnaisesta vuorovaikutuksesta (Atha ym. 2020). Analyysini osoittaa, että yhtenä suotaiteen keskeisenä piirteenä onkin eläytyminen suon tai suolla elävien eläinten ja kasvien elämään. Suotaiteessa myös asemoidaan ihminen osaksi luontoa ja samalla suoraan luonnon hyvinvointiin vaikuttavaksi toimijaksi. Tutkijana olin hieman yllättynyt, kuinka paljon taiteilijat puhuivat haastatteluissa itse soista, eivät vain taiteesta suolla. Suo kasveineen luotiin taiteellisesti ihmisten ja muiden luontoon kuuluvien eläinten kokemuksia heijastavaksi kohtaamispaikaksi. Vaikka pelko soiden tulevaisuudesta kosketti taiteilijoita, haastatteluista välittyi kuitenkin toivon aspekti. Haastattelemillani taiteilijoilla on omakohtaisesti vahva suosuhde, joka on motivoitunut luomaan suon taiteen keinoin koettavaksi.

Bio- ja geokulttuuriseen perintöön liittyvät arvot eivät säily, muutu ja välity ilman ihmisiä, jotka aktiivisesti ilmaisevat suhdettaan niihin (vrt. Poulios 2014: 21). Suoluonnon kulttuurisuus syntyy materiaalisen ja immateriaalisen suon perinnön yhdistyessä taiteilijoiden käsityksissä ja kehollisessa kokemuksessa. Suoluonnon kasvit ja eläimet liittyvät suotaiteessa biokulttuuriseksi perinnöksi, osaksi paikkasidonnaista kokonaisuutta (Russell 2021). Suomaisema ei ole millään tapaa passiivinen taiteen alusta suotaiteessa. Taiteilijahaastatteluista avautuva koettu suomaisema sisälsi maiseman maasta taivaaseen, sekä maanpinnan alaiset kerrostumat, joita suotaiteessa tallennettiin vedenalaisella kameralla. Taiteilijat kuvailivat menevänsä sisään maisemaan ja tulevansa osaksi maisemaa, toisinaan he menivät myös kehollisesti osin piiloon turpeeseen. Upottava maisema koettiin paljain jaloin tai maaperä tuli muuten paljaalle iholle, jolloin aistimukset voimistuivat. Suoluonnon kerrostumista suon kasvisto ja eläimistö sekä maaperän ominaisuuksista vesielementti ja turve olivat eletyn ja koetun maiseman ytimessä. Se sisälsi myös suon äänimaiseman, jonka muodostivat eläimet ja luontoon kuuluvat muut äänet (esimerkiksi turve, vesi, tuuli, sade ja salamointi). Taiteen tekeminen suolla koettiin tulemiseksi osaksi suomaisemaa.

Ottamalla taiteen ympäristöksi erilaiset suot suotaide käsittelee ihmisten suhdetta suon käytön ja hyvinvoinnin muutoksiin. Suotaide on painottunut luonnonvaraisille soille, mutta myös ojitetut tai ennallistamisprosessissa olevat suoympäristöt samoin

kuin turvetuotantosuo on koettu tärkeiksi taiteen paikoiksi, jonka vuoksi suotaiteen paikat moninaistuvat tulevaisuudessa. Suotaiteessa on elementtejä, jotka voivat lujittaa soita kohtaan tunnettua empatiaa ja näin sitä voidaan käyttää ekopedagogisten tavoitteiden saavuttamiseksi (Curtis ym. 2014). Näistä lähtökohdista suo asettuu kohtaamispaikkana kokonaiskestävyyden keskusteluareenaksi, jossa taiteilijat herättelevät yleisöä pohtimaan luonto- ja kulttuuriperintöarvoja (Lafrenz Samuels 2018). Suotaiteilijat pohtivat, suojellaanko ja ennallistetaanko soita tarpeeksi, toimivatko ihmiset riittävästi soiden puolesta. Suotaide myös tarjoaa vastauksia kannustamalla ihmisiä näkemään soiden arvon ja aktivoitumaan suoluonnon suojeluun. Soiden arvostus on nousussa ja soiden tulevaisuudesta koetaan myös suurta huolta. Taiteilijoiden rooli soiden tämänhetkisen tilanteen dokumentoijina ja tulkitsijoina on merkittävää. Digitaliseen muotoon tallennettu suotaide varmistaa luonnon- ja kulttuuriperinnön saavutettavuuden niillekin soita arvostaville henkilöille, jotka eivät pysty suolla itse eriyistä liikkumaan.

Kiitokset

Lämpimät kiitokseni haastatelluille taiteilijoille. Kiitän Koneen Säätiötä Suotrendi-tutkimushankkeen rahoittamisesta, Itä-Suomen yliopistossa toimivaa tutkimusryhmäämme ja refereerausuntojen antajia sekä lehden toimitusta.

KIRJALLISUUS

Adam, B. & Groves C. (2007) *Future matters: Action, knowledge, ethics*. Brill, Leiden.

Aiming to become the UK's next natural World Heritage Site (2022) Flow Country, Scotland. <<https://www.theflowcountry.org.uk/world-heritage-site/>> 25.10.2021.

Albrecht, E. (2018) *Peatland politics in Finland - Local movements, deliberative environmental governance and arguments*. University of Eastern Finland, Dissertations in Social Sciences and Business Studies No 177. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-61-2876-4>

Andrews, M. (1999) *Landscape and western art*. Oxford History of Art. University of Oxford, Oxford.

Asetus Eurooppalaisesta maisemayleissopimuksesta 14/2006. *Tasavallan presidentin asetus eurooppalaisen maisemayleissopimuksen voimaansaattamisesta sekä yleissopimuksen lainsäädännön alaan kuuluvien määräysten voimaansaattamisesta annetun lain voimaantulosta*. <<https://www.finlex.fi/fi/sopimukset/sopsteksti/2006/20060014>>.

Atha, M., Howard, P., Thompson, I. & Waterton, E. (2019) Introduction. Ways of knowing and being with landscapes: A Beginning. Teoksessa Howard, P., Thompson, I., Waterton, E. & Atha, M. (toim.) *The*

Routledge companion to landscape studies, xix–xxviii. 2. p. Routledge, London/New York.

Berger, E., Mäki-Reinikka, K., O'Reilly, K. & Sederholm, H. (2020; toim.) *Art as we know it*. Aalto University, Espoo.

Birkeland, I. (2015) The potential space for cultural sustainability. Place narratives and place-heritage in Rjukan (Norway). Teoksessa Auclair, E. & Fairclough, G. (toim.) *Theory and practice in heritage and sustainability*, 161–175. Routledge, London/New York.

Campbell, L. (2021) *Room for the river. The Foyle river catchment landscape: Connecting people, place and nature*. Merdog, Donegal.

Convention of wetlands of international importance. The Ramsar convention secretariat. <https://www.ramsar.org/sites/default/files/documents/library/current_convention_text_e.pdf> 10.10.2021.

Curtis, D. J., Reid, N., Reeve, I., & Mainguy, I. (2014) Towards ecological sustainability: observations on the role of the arts. *S.A.P.I.E.N.S.* 7(1). <<http://journals.openedition.org/sapiens/1655>> 22.3.2022.

Dessein, J., Soini, K., Fairclough, G. & Horlings, L. (2015; toim.) *Culture in, for and as Sustainable Development*. Jyväskylän yliopisto.

Elo, T. & Magga, P. (2007; toim.): *Eletty, koettu maisema – näkökulmia saamelaiseen kulttuurimaisemaan*. Suomen ympäristö 34. Lapin ympäristökeskus, Rovaniemi.

Flow Country (2022) Unesco, World heritage Tentative list. <<https://whc.unesco.org/en/tentativelists/5679/>; <<https://www.theflowcountry.org.uk/>> 3.3.2022.

Foster, K. (2018) Engaging with peatlands restoration – Embedded art practices within landscape partnership. Ecoartscotland. <<https://ecoartscotland.net/2018/05/12/kate-foster-engaging-with-peatland-restoration-embedded-art-practices-within-landscape-partnerships/>> 24.9.2021.

Gearey, M., Church, A. & Ravenscroft, N. (2020) *English wetlands. Spaces of nature, culture, imagination*. Palgrave Macmillan, London.

Gearey, M. (2021) Paludal playscapes. Wetlands as heterotypic ludic spaces. *Shima* 16(1) 6–25. <https://doi.org/10.21463/shima.112>

Giblett, R. (1996) *Postmodern wetlands. Culture, history, ecology*. Edinburgh University Press, Edinburgh.

Giles, M. (2020) *Bog bodies. Face to face with the past*. Manchester University Press, Manchester. https://doi.org/10.1386/eta-00035_1

Golanska, D. & Kronenberg, A. (2020) Creative practice for sustainability: A new materialist perspective on artist production of eco-sensitive knowledges. *International Journal of Education Through Art* 16(3) 303–318. https://doi.org/10.1386/eta_00035_1

Gray, M. (2018) Geodiversity: The backbone of geoheritage and geoconservation. Teoksessa Reynard, E.,

- Brilha, J. (toim.) *Geoheritage: Assessment, protection and management*, 13–25. Elsevier, Amsterdam.
- Haanpää, R. & Laakkonen, S. (2018) Ajattelevan maiseman kerrostumia. Teemanumeron saatteeksi. *Elore* 25(1) 7–12.
- Hankonen, I. (2021) *Ihmisiä metsässä. Luonto kulttuuriympäristökysymyksenä*. Suomen Kansantietouden Tutkijain Seura, Joensuu.
- Hanspach, J., Haider, L. J., Oteros-Rozas, E., Olafsson, A. S., Gulsrud, N. M., Raymond, C. M., Torralba, M., Martin-Lopez, B., Bieling, C., Garcia-Martin, M., Albert, C., Beery, T. H., Fagerholm, N., Diaz-Reviriego, I., Drews-Shambroom, A. & Plieninger, T. (2020) Biocultural approaches to sustainability: A systematic review of the scientific literature. *People and Nature* 2(3), 643–659. <https://doi.org/10.1002/pan3.10120>
- Harvey, D. (2015) Heritage and Scale: Settings, Boundaries and Relations. *International Journal of Heritage Studies* 21(6) 577–593. <https://doi.org/10.1080/13527258.2014.955812>
- Heikkilä, R. & Lindholm, T. (2015) Saarijärven Paavon henki Suomen soilla: katsaus soiden käyttöön Suomessa. *Terra* 127(4) 181–190.
- Hietala, V., Ilmonen, K., Mäkilä, A., Niemelä, R., Paasonen, S., Puro, J.P., Sihvonen, J. & Westerlund, J. (2020) Väline. Teoksessa Heinonen, Y. (toim.) *Taide, kokemus ja maailma. Risteyksiä tieteidenväliseen taiteiden tutkimukseen*, 203–240. UTUkirjat 6. Turun yliopisto. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-951-29-8004-8>
- Hiilipörssi (2022) <<https://www.hiiliporssi.fi>> 3.3.2022.
- Howard, P., Thompson, I., Waterton, E. & Atha, M. (2020; toim.) *The Routledge companion to landscape studies*. 2. p. Routledge, London/New York.
- Huhmarniemi, M. (2018) Avainkäsitteitä ympäristötaiteen ja matkailun yhteistyöhön Lapissa. Teoksessa Jokela, T., Huhmarniemi, M., Haataja C. & Issakainen T. (toim.) *Ympäristötaitetta Lapin matkailuun*, 23–26. Lapin yliopisto, Rovaniemi. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-337-094-4>
- Huhmarniemi, M. & Jokela, T. (2018) Ympäristötaide taiteilijan soveltavana ja integroituna osaamisena. Teoksessa Jokela, T., Huhmarniemi, M., Haataja, C & Issakainen, T. (toim.) *Ympäristötaitetta Lapin matkailuun*, 107–121. Lapin yliopisto, Rovaniemi. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-337-094-4>
- Huijbens, E. & Palsson, G. (2015) The Marsh of Modernity. The bog in our brains and bowels. Teoksessa Kolen, J., Renes, J. & Hermans, R. (toim.) *Landscape biographies. Geographical, historical and archaeological perspectives on the production and transmission of landscapes*, 49–69. Amsterdam University Press, Amsterdam.
- Häyrynen, M. (2021) Emotional Turn in the Study of the Environment and Landscape. Teoksessa Häyrynen, M., Häkli, J., & Saarinen, J. (toim.) *Landscapes of affect and emotion: Nordic environmental humanities and the emotional turn*. Studies in Environmental Humanities. Vol 7. Leiden and Boston, Brill. <https://doi.org/10.1163/9789004470095>
- Hyvärinen, E., Juslén, A., Kemppainen, E., Uddström, A. & Liukko, U-M. (2019; toim.) *Suomen lajien uhanalaisuus – Punainen kirja 2019*. Ympäristöministeriö & Suomen ympäristökeskus. <http://hdl.handle.net/10138/299501>
- Jónsdóttir, Á. B (2017) *Artistic Actions for Sustainability. Potential of art in education for sustainability*. Faculty of Art and Design, University of Lapland, Rovaniemi. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-337-016-6>
- Kaakinen, E., Aapala, K. & Kokko A. (2008) Suoluonnon monimuotoisuus. Teoksessa Korhonen, R., Korpela, L. & Sarkkola, S. (toim.) *Suomi – Suoma. Soiden ja turpeen tutkimus ja kestävä käyttö*, 34–54. Suoseura ry ja Maahenki Oy, Helsinki.
- Kaakinen, E. & Salminen, P. (2008) Soiden suojelu Suomessa. Teoksessa (toim.) Korhonen, R., Korpela, L. & Sarkkola, S. *Suomi – Suoma. Soiden ja turpeen tutkimus ja kestävä käyttö*, 112–121. Suoseura ry ja Maahenki Oy, Helsinki.
- Kareksela, S., Ojanen, P., Aapala, K., Haapalehto, T., Ilmonen, J., Koskinen, M., Laiho, R., Laine, A., Maanavilja, L., Marttila, H., Minkkinen, K., Nieminen, M., Ronkanen, A.–K., Sallantausta, T., Sarkkola, S., Tolvanen, A., Tuittila, E.–S. & Vasander, H. (2021) *Soiden ennallistamisen suoluonto-, vesistö-, ja ilmastovaikutukset*. Vertaisarvioitu raportti. Suomen Luontopaneelin julkaisuja 3b/2021. <https://doi.org/10.17011/jyx/SLJ/2021/3b>
- Kaukio, V. (2022a) Elämyksellinen suo. *Terra* 134(2). 67–81. <https://doi.org/10.30677/terra.112122>
- Kaukio, V. (2022b) Taiteilijat suon puolesta. Mikkonen, J., Lehtinen, S., Kortekallio, K. ja Korpelainen, N-H. (toim.) *Ympäristömuutos ja estetiikka*, 430–469. Suomen Estetiikan Seura ry, Helsinki.
- Ketola, T., Ahlvik, L., Boström, C., Bäck, J., Jokimäki, J., Kallio, K. P., Kulmala, L., Lehikoinen, A., Nieminen, T. M., Oksanen, E., Pappila, M., Pöyry, J., Saarikoski, H., Sinkkonen, A., Sääksjärvi, I. & Kotiaho, J. S. (2021) *Soiden ennallistamisen suoluonto-, vesistö- ja ilmastovaikutukset. Luontopaneelin yhteenvedo ja suosituksut luonto-politiikan suunnitteluun ja päätöksenteon tueksi*. Suomen Luontopaneelin julkaisuja 3a/2021. <https://doi.org/10.17011/jyx/SLJ/2021/3a>
- Kiuru, K. (2022a) Suojeltu aapa. Teoksessa Kiuru, K. & Helle, T. *Viiankiaapa ikuisesti*, 9–21. Into Kustannus, Helsinki.
- Kiuru, K. (2022b) Kestämättömiä kaivossuunnitelmia. Teoksessa Kiuru, K. & Helle, T. *Viiankiaapa ikuisesti*, 63–76. Into Kustannus, Helsinki.
- Kiuru, K. (2022c) Ruma ja kaunis suo. Teoksessa Kiuru, K. & Helle, T. *Viiankiaapa ikuisesti*, 77–85. Into Kustannus, Helsinki.

- Knuuttila, S. (1999) Suoviha ja muita tunneperäisiä luontoseikkoja. Teoksessa Hakala, K. (toim.) *Suo on kaunis*, 68–76. Maahenki Oy, Helsinki.
- Koivisto, S. (2017) *Archaeology of Finnish wetlands with special reference to studies of stone age stationary wooden fishing structures*. Unigrafia, Helsinki. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-51-3613-8>
- Koivisto, S. & Mannermaa, K. (2021) Soihin kätkeytyneet herkät jäännökset ovat vaarassa tuhoutua. *Helsingin Sanomat* 6.9.2021 A5.
- Laaksonen, P. (2008) Suot suomalaisessa kansanperinteessä. Teoksessa Korhonen, R., Korpela, L. & Sarkkola, S. (toim.) *Suomi – Suoma. Soiden ja turpeen tutkimus sekä kestävä käyttö*, 266–271. Suoseura ry ja Maahenki Oy.
- Lafrenz Samuels, K. (2018) *Mobilizing Heritage. Anthropological Practice and Transnational Prospects*. University Press of Florida, Gainesville. <https://doi.org/10.2307/j.ctvx07464>
- Lassila, M. (2019) Filming layers of time in an endangered ecosystem. *Suomen Antropologi: Journal of the Finnish Anthropological Society*, 44(3–4) 70–72. <https://doi.org/10.30676/jfas.v44i3-4.90726>
- Latvala-Harvilahti, P. (2021) Mire Art. Environmental Artivism and Future Agency in the Landscape of Mining. *Ethnologia Scandinavica* 51, 81–101.
- Laurén, K. (2006) *Suo – sisulla ja sydämellä. Suomalaisen suokokemukset ja -kertomukset kulttuurisen luontosuhteen ilmentäjänä*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Laurén, K. (2008) Suot suomalaisessa taiteessa. Teoksessa Korhonen, R., Korpela, L. & Sarkkola, S. (toim.) *Suomi – Suoma. Soiden ja turpeen tutkimus sekä kestävä käyttö*, 272–277. Suoseura ry ja Maahenki Oy, Helsinki.
- Laurén, K. (2021) Luonnonkäyttö on kulttuurinen kysymys: ennallistettu suomalaisema voi yllättää. Koneen Säätien Kaivolla -blogi 15.12.2021 <<https://koneensaatio.fi/tarinat-ja-julkaisut/luonnonkaytto-on-kulttuurinen-kysymys-ennallistettu-suomaisema-voi-yllattaa/>> 28.5.2022.
- Laurén, K. & Latvala-Harvilahti, P. (2021) Re-Building the cultural heritage of mires: new mire trends in Finland. *Proceedings of the 16th International Peatland Congress*/Oral presentation, 170–175. Tartu, Estonia.
- Laurén, K. (2022) Suo karnevalistisena tilana. *Terra* 134(2), 99–112. <https://doi.org/10.30677/terra.112016>
- Laurén, K., Latvala-Harvilahti, P., Kaukio, V. & Vikman, N. (tulossa) Suosuhteen muutosnäkyvät: Suotrendi kulttuuriperinnön muokkaajana. *Vuosilusto* 14. Lusto - Suomen Metsämuseo ja Metsähistorian Seura, Punkaharju.
- Lempinen, H. (2019) “Barely surviving on a pile of gold”: Arguing for the case of peat energy in 2010s Finland. *Energy Policy* 128, 1–17. <https://doi.org/10.1016/j.enpol.2018.12.041>
- Lindsay, R. & Andersen, R. (2016) Blanket mires of Caithness and Sutherland, Scotland’s great Flow Country (UK). Teoksessa Finlayson, C., Milton, G., Prentice, R. & Davidson, N. (toim.) *The Wetland Book*, 1–17. Springer, Dordrecht. https://doi.org/10.1007/978-94-001-6173-5_193-1
- Lummaa, K. & Rojola, L. (2014; toim.) *Posthumanismi*. Eetos, Turku.
- MacLeod, M. (2019) The bogs are alive: how art is healing Scottish peatlands. *The Guardian* 22.5.2019. <<https://www.theguardian.com/artanddesign/2019/may/22/scottish-highlands-bogs-art-peatlands-flow-country>> 7.9.2021.
- Maffi, L. (2007) Biocultural Diversity and Sustainability. Teoksessa Pretty, J., Ball, A., Benton, T., Guivant, J. S., Lee, D. R., Orr, D., Pfeffer, M. J. & Ward, H. (toim.) *The SAGE Handbook of Environment and Society*, 267–280. Sage, London. <http://dx.doi.org/10.4135/9781848607873.n18>
- Marks, M., Chandler, L. & Baldwin, C. (2017) Environmental art as an innovative medium for environmental education in Biosphere Reserves. *Environmental Education Research* 23(9) 1307–1321. <https://doi.org/10.1080/13504622.2016.1214864>
- Mc. Cullagh, C. (2021) The Flow Country/WHS proposal. Henkilökohtainen sähköpostiviesti Pauliina Latvala-Harvilahdelle 26.9.2021.
- Miller, M. (2022) The Way of Bogs, Mires and Marshlands: Myths, Symbols and Knowledge. *Liber Amicorum for Arnold Berleant. Popular Inquiry. The Journal of Kitsch, Camp and Mass Culture* 10, 126–142.
- Muinaisjäännösrekisteri: Kulttuuriympäristön palveluikkuna kyppi.fi. Museovirasto, Helsinki. <https://www.kyppi.fi/palveluikkuna/mjreki/read/asp/rkohde_det.aspx?KOHDE_ID=152010020> 23.10.2021.
- Nieminen, M. (2008) Suot porolaitumina. Teoksessa Korhonen, R., Korpela, L. & Sarkkola, S. (toim.) *Suomi – Suoma. Soiden ja turpeen tutkimus sekä kestävä käyttö*, 132–136. Suoseura ry ja Maahenki Oy, Helsinki.
- Nikkilä, L.-E. & Korhonen, R. (2008) Suomatkailu ja suurlelu Suomessa. Teoksessa Korhonen, R., Korpela, L. & Sarkkola, S. (toim.) *Suomi – Suoma. Soiden ja turpeen tutkimus sekä kestävä käyttö*, 252–256. Suoseura ry ja Maahenki Oy, Helsinki.
- Ojanen, P., Aapala, K., Hotanen, J.-P., Hökkä, H., Kokko, A., Minkkinen, K., Mylly, M., Punttila, P., Päivänen, J., Rehell, S., Turunen, J., Valpola, S. & Vähäkuopus, T. (2020) Soiden käyttö Suomessa. *Suo* 71(2) 115–124. <<http://www.suo.fi/article/10593>> 15.6.2022.

- Paaskoski, L., Heikurainen, M. & Latvala-Harvilahti, P. (2022; toim.) *Metsäkulttuurinen kestävyys*. Luston julkaisuja 5. Lusto - Suomen Metsämuseo, Punkaharju.
- Pihkala, P. (2021) Ympäristöahdistus ja rituaalit: analyysia ympäristötunteiden rituaalisesta käsitteystä. *Uskonnontutkija – Religionsforskaren* 10(1). <https://doi.org/10.24291/uskonnontutkija.109191>
- Pirtola, P. M. (2008) Tekstiilejä, rakennuksia ja taidetta turpeesta. Teoksessa Korhonen, R., Korpela, L. & Sarkkola, S. (toim.) *Suomi – Suoma. Soiden ja turpeen tutkimus sekä kestävä käyttö*, 278–285. Suoseura ry ja Maahenki Oy, Helsinki.
- Poulos, Ioannis (2014) *The Past in the Present: A Living Heritage Approach – Meteora, Greece*. London, Ubiquity Press.
- Pukelytė, V., Baltrūnas, V. & Karmaza, B. (2022) Geoheritage as a Source and Carrier of Culture, Lithuania. *Geoheritage* 14, 8. <https://doi.org/10.1007/s12371-021-00644-x>
- Radiofiskars Orchestra (2019) Suoruumis (feat. Paleface). YouTube 29.3.2019 <<https://www.youtube.com/watch?v=fiSoCOB1SL4>> 26.10.2021.
- Ratamäki, O., Jokinen, P., Albrecht, E. & Belinsk, A. (2019) Framing the peat: Political Ecology of Finnish Mire Policies and Law. *Mires and Peat* 24 (17) 1–12. International Mire Conservation Group and International Peatland Society. <http://dx.doi.org/10.19189/MaP.2018.OMB.370>
- Rikkinen, J. (2021) *Suot Suomen luonnossa*. Otava, Keuruu.
- Russell, Z. (2021) *Biocultural heritage in the UK*. York Archaeological Trust, York.
- Sanders, K. (2009) *Bodies in the bog and archaeological imagination*. Chicago University Press, Chicago.
- Sandford, R. (2019) Thinking with heritage: Past and present in lived futures. *Futures* 111, 71–80. <https://doi.org/10.1016/j.futures.2019.06.004>
- Semeniuk, C. A. & Semeniuk, V. (2019) Geoheritage values of consanguineous wetland suites on the Swan Coastal Plain, Western Australia. *Australian Journal of Earth Sciences* 66 (6) 837–853. <https://doi.org/10.1080/08120099.2019.1566177>
- Siivonen, K., Cantell, H., Ihanainen-Rokio, O., Kurenlahti, M., Laakso, S., Latvala-Harvilahti, P., Pietikäinen, J. ja Salonen, Arto O. (tulossa) Kestävyyssmurroksen keinot. Teoksessa Halonen, T., Korhonen-Kurki, K., Niemelä, J., & Pietikäinen J. (toim.) *Kestävyyden avaimet. Kestävyyssieteen keinoin ihmisen ja luonnon yhteisöön*. Gaudeamus, Helsinki.
- Siivonen, K. (2022) Tulevaisuusperintö kulttuurisen kestävyysmurroksen välineenä. Teoksessa Aalto, H-K., Heikkilä, K., Keski-Pukkila, P., Mäki, M. & Pöllänen, M. (toim.) *Tulevaisuudentutkimus tutuksi – Perusteita ja menetelmiä*, 444–458. Tulevaisuudentutkimuksen Verkostoakatemia julkaisuja 1/2022.
- Turun yliopisto, Tulevaisuuden tutkimuskeskus. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-249-563-1>
- Siivonen, K. & Kouri, J. (2020) Tulevaisuusperintö ihmisen kestävä merellisen luontosuhteen perustana. Teoksessa Kouri, J., Räsänen, T., & Tynkkyne, N. (toim.) *Muutoksen tyrskyt ja kotirannan mainingit. Kulttuurisia näkökulmia merentutkimukseen*, 76–100. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Smite, R., Smits, R. & Medosch, A. (2016; toim.) *Open fields. Art and Science Research Practices in the Network Society* 2016, 15.
- Soimakallio, S., Sankelo, P., Kopsakangas-Savolainen, M., Sederholm, C., Auvinen, K., Heinonen, T., Johansson, A., Judl, J., Karhinen, S., Lehtoranta, S., Räsänen, S., & Savolainen, H. (2020) *Turveraportti: Turpeen ja sen käytöstä luopumisen vaikutukset Suomessa*. Sitra, Helsinki. <<https://www.sitra.fi/app/uploads/2020/06/turpeen-rooli-ja-sen-kaytosta-luopumisen-vaikutukset-suomessa-tekninen-raportti.pdf>> 15.6.2022.
- Suominen, A. (2016; toim.) *Taidekasvatus ympäristöhuolen aikakaudella avauksia, suuntia, mahdollisuuksia*. Aalto-yliopiston julkaisusarja 3/2016. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-60-6752-0>
- Swamp Pavilion (2021) <<http://swamp.lt/>> 13.10.2021.
- Swamp storytelling (2021) Art Lab Gnesta <<https://www.artlabgnesta.com/swamp-storytelling-2/>> 29.9.2021.
- Takalo-Eskola, I.-J. (2017) *Taidan olla taiteilija* (toim. Linnilä, K.). Amanita, Somero.
- Tukiainen, H. & Hjort, J. (2021) Maisematason geodiversiteetti Suomessa. *Terra* 133(2) 55–76. <https://doi.org/10.30677/terra.99435>
- Vahtikari, T., Kivilaakso, A. & Latvala-Harvilahti, P. (2020) Heritage and Participation: A Critical Heritage Studies' Perspective. Teoksessa Vahtikari, T. (toim.) *Enabling Heritage Involvement: Participatory Models for Cultural Heritage*, 8–15. The ICOMOS Finnish National Committee, Helsinki. <https://urn.fi/URN:NBN:fi:tuni-202111228569>
- Virtanen, K. (2008) Suomen suot. Teoksessa Korhonen, R., Korpela, L. & Sarkkola, S. (toim.) *Suomi – Suoma. Soiden ja turpeen tutkimus sekä kestävä käyttö*, 12–32. Suoseura ry ja Maahenki Oy, Helsinki.
- Whitmarsh, L. (2021) Public Engagement with Radical Climate Change Action. Teoksessa Böhm, S. & Sullivan, S. (toim.) *Negotiating climate change in crisis*, 353–365. Open Book Publishers.
- Wilkinson, T. (2019) Biocultural heritage tourism – a review of literature and experiences. <https://www.bcht.eu/uploads/1/5/4/4/15448192/bcht_literature_review_appendixes.pdf> 3.3.2022.
- Wulff, H. (2008) *Dancing at the crossroads. Memory and mobility in Ireland*. Berghahn Books, Oxford/ New York.